

Kovács Éva

Még mindig az orvosi helyesírásról

Ami az orvosi szavak, szakkifejezések vagy az orvosláshoz tartozó szókinccs helyesírását illeti, nagy összevisszaságot figyelhetünk meg a szakkönyvekben, a tudományos rendezvényeken, a tudományos ülések vetített képein, az egészségügyi intézményekben. Ez a zűrzavaros állapot szinte egyidős az orvosi szaknyelv történetével, ezért indokoltnak tartom ennek rövid áttekintését, amely igen nehéz feladat, hiszen évezredes múltra tekint vissza.

AZ ORVOSTUDOMÁNY TÖRTÉNETE A történet az őskorig vezethető vissza, de írásos emlékek csak az ókorból maradtak fent ógörög, latin, arab nyelven. A középkorban is a latin nyelv volt a vezető a késői és vulgáris latinra támaszkodva, de a görög is uralkodó maradt, főleg a latinnal összetett formában. Áttörésről csak a XVIII–XIX. századtól beszélhetünk, amikor a tudományos műveket nemzeti nyelveken kezdték írni, ám az orvosi szaknyelvben továbbra is elsőbbséget élveztek a görög–latin szavak, bár igyekeztek bevonni a nemzeti nyelveket is.

Miért maradt meg a görög–latin elsőbbsége napjainkban is? Ennek oka az, hogy „a görög–latin nyelv rendkívül alkalmas arra, hogy szóképzéssel, többszörösen összetett szavaival, más nyelven csak hosszúságú körülrírással meghatározható jelenségeket röviden, egyetlen szóval meghatározzon” (Brencsán 1975). Csak egyetlen példa erre: *coma* (ógörög szó) jelentése: ’mély kábultság, eszméletlenség, amelyben a beteg külső ingerre sem reagál’. Az orvosi szótár szócikkében kilencféle *coma* található (Brencsán 1986).

Elsősorban ez az oka az idegen szó használatának, nem pedig az a tévhit, hogy a beteg ne értse, miről beszélnek előtte a viziten a kórházban, vagy mit írnak a zárójelentésben. Más témakörhöz tartozik az orvos-beteg párbeszéd, amelyben természetesen az orvos feladata a beteg számára érthető tájékoztatást adni.

Az összevisszaság rendezésének kérdése 1895-ben kezdődött az úgynevezett *BNA Baselia Anatomica Nomina* megjelenésével, majd 1935-ben a *JNA Jena Anatomica Nomina*, 1955-ben a *PNA Parisiana Anatomica Nomina* következett; 1960-ban New Yorkban néhány javítást végeztek el, 1965-ben Wiesbadenben pedig körülbelül 1000 helyreigazítást, néhány új szakkifejezést vezettek be, a régieket pedig elhagyták. 1970-ben Leningrádban az anatómiai nomenklatúrát kiegészítették szövettani kifejezésekkel: ez a *Nomina Histologica*.

Mindezek csak az anatómiai nevezéktant rendezték, illetve a WHO ajánlása alapján megszületett a nemzetközi gyógyszerkönyv, a *Pharmacopoea Internationalis*, amelyben leírták a gyógyszerek latin elnevezéseit. 1989-ben volt az utolsó idevonatkozó tudományos ülés, a *Terminologia Anatomica* Rio de Janeiróban.

Ám a klinikai és kórbonctani kórismék, tünetek, betegségek neveit, az orvosi beavatkozások, eljárások, kezelési módok elnevezéseit a mai napig sem szabályozták egységesen sem világviszonylatban, sem egy adott országon belül, így nálunk sem.

A MAGYAR ORVOSI NYELV TÖRTÉNETE A magyar orvosi nyelv hatszáz-hétszáz éves. Már a korai nyelvemlékekben is megjelentek az orvosláshoz kapcsolódó szavak, elsősorban az orvosi könyvekben, az orvosságos, a receptes és a füveskönyvekben. Megfigyelhető, hogy az orvoslásnak két ága különíthető el: a tudományos és a népi. A tudományos az akadémikusokra jellemző, akik latin nyelvű könyvekből szerezték ismereteiket, és maguk is ezen a nyelven írtak, a népi a kevésbé iskolázott embereké, akik hagyományos gyógymódra támaszkodva a magyar köznyelvből merítették a szókinccset.

Meg kell említenünk, hogy a latin nyelven író szerzők is kísérleteztek a magyarítással, ilyen nyelvújító volt Szenczi Molnár Albert, Apáczai Csere János, Pápai Páriz Ferenc (pl. *érszökés* = pulzus, *tüdőnek gegetskei* = tüdőhólyag). Tényleges nyelvújításról az 1770-es évektől beszélhetünk. Megalakult a Magyar Tudós Társaság, amely célul tűzte ki a szakszavak magyarítását, a szakszótárak készítését. Megjelent 1831-ben Bugát Pál és Toldy Ferenc szerkesztésében az *Orvosi Tár* című folyóirat, és az első magyar nyelvű orvosi könyv Frankovics Gergelytől *Hasznos és fölötte szükséges könyv* címmel. Elmondhatjuk, hogy „az orvosi nyelv magyarítása és nyelvújítása nem zárult le a XIX. század végével, a XX. század elejével” (Keszler 2008), hiszen ma is időserű.

A MAI ORVOSI SZAKNYELV Az orvosi szaknyelv elemzését több szempontból is elvégezhetjük. Kettőre térek ki, a szóhasználatra és a helyesírásra, bár azt mondhatjuk, hogy az elsőből következhet a második.

Az orvosi latin, illetve az ógörög–latin ma is túlnyomó többségben fordul elő, de egyre több angol szakkifejezés

is bekerül a magyar nyelvhasználatba: *stroke*, *stressz*, *sokk*, *pacemaker*. A latin szókincs elemeit két részre oszthatjuk: amelyeknek van magyar megfelelőjük, és amelyeknek nincs, illetve egy szóval nem fejezhető ki, csak körülírással. Az első csoportba tartozókat mind latinul, mind magyarul használjuk: *tumor* = *daganat*, *hepatitis* = *májgyulladás*, *vena* = *visszér*, *gyűjtőér*, *penis* = *hímvessző*. A második csoportba tartozó szavaknak nincs egyetlen szóval kifejezhető magyar megfelelője, csak körülírással adhatók vissza, túl hosszú vagy nehézkes lenne magyarul: *infarktus* = belső szervet tápláló verőér eldugaszolódása miatt létrejövő, többnyire ék alakú elhalás; *dialysis* = valódi oldat és kolloidállapotú anyag oldategyéből a valódi oldat kiáramoltatása pórusos (félíg átteresztő) hártán; *dialysis extracorporalis* = művesekezelés. Ez utóbbiak további két csoportra oszthatók, egyik részük megmarad szigorúan a szaknyelvben, ezért többnyire megtartja latinos helyesírását: *diathesis* = a szervezet hajlama kóros válaszokra; *adnexectomia* = a méhfüggelék mûtéti eltávolítása; másik része beépül(het) a köznyelvbe gyakori előfordulása vagy jelentésbővülése miatt: *operáció*, *vírus*, *reakció*, *akut*, *krónikus*, *manuális*, *digitális*, *injekció*, *injektálni*. Ezek már annyira beépültek a nyelvünkbe, hogy sokszor nem tudják még az orvostanhallgatók sem a magyar megfelelőjüket, helyesírásuk egyértelműen a magyar nyelv szabályait követi.

A helyesírásban megfigyelhető jelenségek három csoportba oszthatók:

- Latinos helyesírás: *herpes labialis* = ajakherpesz (sömör)
- Magyaros helyesírás: *labiális herpesz*
- Kevert írásmód: amikor egy szón vagy kifejezésen belül latinos és magyaros az írás: *herpesz labialis*, *labiális herpesz*; *hyperfunkció*, *hiperfunctio*

Tekintsük át kissé részletesebben ezt a három csoportot.

LATINOS HELYESÍRÁS Az első csoportba tartozó szavak, kifejezések latin helyesírással, latin szórenddel íródnak, elsősorban a szigorúan vett tudományos nyelvezetre, a tankönyvekre, cikkekre jellemzők, ezért az anatómiai nevek, diagnózisok, mûtétek, kezelési eljárások, receptek tartoznak ide: *vena cava superior* = felső(bb) öblös gyűjtőér; *hyperthyreosis* = pajzsmirigy-túlműködés; *gastritis chronica* = krónikus gyomorhurut; *appendectomia* = féregnyúlvány-eltávolítás/vakbél-mûtét; *laparosopia* = hasfalán át történő beavatkozás, mûtét; *biopsia* = mintavétel; *Misce, fiat solutio!* = Keverd össze oldattá!

Meg kell említeni egy sajnálatos tényt, azt, hogy a fiatalabb orvosnemdék már nem tartja be ezeket a szabályokat sem, ennek pedig több oka van: többségük nem gimnáziumban tanult latint, hanem csak az egyetemen 1–2 félévig, és ez nevésegesen kevés, és meg is hozza a „gyümölcsét”. Alig látható olyan kórházi zárójelentés, amelyen tökéletesen lenne megfogalmazva és helyesen írva a kórelőzmény és az epikrízis.

Az orvostársadalom túlnyomó többségének az a véleménye, hogy az ilyen szavakat tisztán latinul kell(ene) írni, még akkor is, ha más nyelvi környezetben van. Véleményemet alátámaszt-

ja a számítógép adta végtelen és jól kihasználható lehetőség: dőlt vagy félkövér szedéssel jól kiemelhető és elkülöníthető az adott szöveggörnyezetben. Például: *Tonsillectomia* után a beteg státusza... / *Tonsillectomia* után a beteg státusza... Fel lehet(ne) hívni a figyelmet arra, hogy tiszta latin–göröggel állunk szemben, így rejtett oktatási céllal taníthatnánk a helyesírást, segíthetnénk az egyértelműbb írásmód alkalmazását.

MAGYAROS HELYESÍRÁS, MAGYARUL ÍRÁS Azokra a szavakra jellemző, amelyek nemcsak az orvosi szaknyelvben használatosak, hanem a köznyelvben is: *functio* = *funkció*, *prognosis* = *prognózis*, *rhythmicus* = *ritmikus*, *cardialis* = *kardiális*, *rheuma* = *reuma*, *sedativum* = *szedatívum*, *orthopaedia* = *ortopédia*, *oralis* = *orális* stb.

Miről van tehát szó? Ezek a szavak átkerültek, beépültek a nyelvünkbe, már jövevénytiszavak. Magyar ragokkal, jelekkel, képzőkkel látjuk el őket: *lokalizálni*, *funkcionál*, *szisztémás*, *szisztematizál*, *faktorok*, *faktorral* stb.

Javasolandó a latinul és görögül nem tudók, a betegek számára az egészségügyi intézményekben a magyaros vagy a magyar kiírás: *physiotherapia* helyett *fizioterápia*, *orthopaedia* helyett *ortopédia*, *rheumatologia* helyett *reumatológia*, valamint a betegségek, jelenségek magyar megnevezése: *collabál*/*kollabál* helyett *összeesik*, *transzfuzionálnak* helyett *vérátömlesztést adnak*, *comás* helyett *kómás*. A magyaros helyesírásnál a szórend is megváltozik: *gastritis acuta* helyett *akut gastritisz/gyomorhurut*, *anatomia regionlis* helyett *regionális anatómia*, *injectio intravenalis* helyett *intravénás injekció*.

A jövevénytiszavá válás más idegen nyelvekben is megfigyelhető: saját nyelvszerkezetük alakítják a szót.

latin	német	angol	magyar
universitas	Universität	university	univerzitás
regio	Region	region	régió
necrosis	Necrose	necrosis	nekrózis
praeventio	Prävention	prevention	prevenió
praevenire	prävenieren	to prevent	prevenálni
tomographia	Tomographie	tomography	tomográfia
gynaecologus	Gynäkologe	gynecologist	ginekológus
funktionalis	funktionell	functional	funkcionális
reagere	reagieren	to react	reagálni
chronicus	kronisch	chronic	krónikus
biologia	Biologie	biology	biológia
endoscopia	Endoskopie	endoscopy	endoszkópia

Magyar helyesírással, a kiejtés szerint vagy magyarul írni – ez a célközönségtől függ. Inkább írjunk magyar helyesírással, a hangzást követve és ahol lehet, magyarul, hogy ne legyenek félreértések; a kívülállóknak tanulják meg helyesen az addig számukra ismeretlen olyan kifejezéseket, amelyekkel találkozniuk kell a mindennapi életben. Így elkerülhetővé válik az olyan torzszavak születése a kevésbé iskolázott embereknél, mint a helytelen népiesített változatok, például: *rögöny*, *rögönyöztetni*, *rögtönöztetni* (röntgen), *rece*, *recept* (recept), *mesteráció*, *mestendáció* (menstruáció), *bekomálni*, *bekomázni* (bekómálni), *rehoma* (reuma) (Bugyi gyűjtése, 1959).

KEVERT ÍRÁSMÓD A lehető leghelytelenebb megoldás az, amikor a latin–görög és magyar írásmód vegyesen jelenik meg egy szón vagy kifejezésen belül. Sajnos mégis ezzel a jelenséggel találkozhatunk a leggyakrabban.

	latinosan	magyarosan
preventio, praeventio	helyesen: praeventio	prevenció
kardialis, cardiális	helyesen: cardialis	kardiális
diagnostikus, diagnoszticus	helyesen: diagnosticus	diagnosztikus
intramusculáris, intramuszkularis	helyesen: intramuscularis	intramuszkuláris
haematológia, hematologia	helyesen: haematologia	hematológia
tachikardia, tachycardia	helyesen: tachycardia	tachikardia (lásd <i>technikus</i>)
radiográfia, radiografia	helyesen: radiographia	radiográfia
hipertónia, hypertónia	helyesen: hypertonia	hipertónia
gasztroscopia, gastroszkópia	helyesen: gastroscopia	gasztroscópia

Érthetetlen, hogy a szövegek létrehozói miért nem kérdezik meg erről hozzáértő szakembereket? Utána kell nézni a megfelelő írásmódnak, hiszen oka van ezeknek a hibaforrásoknak. A példák elemzéséből a következő következtetéseket lehet levonni.

Az első öt példa latinus helyesírása, a *-cus*, *-alis*, *-aris* melléknévvégződés, a *c*, *t* hang ejtése, a *prae-* előtag (lehet igekötő és előljáró) valóban nehéz. Ez utóbbinál az angol hatása is tetten érhető, hiszen az amerikai angol nem használja az *ae* kettőshangzót.

A másik öt példa latin–ógörög szóösszetétel. Görögül még kevesebben tanultak, így nem lehet azon csodálkozni, hogy sokan nem tudják: a *haem-*, *tachy-*, *hyper-* előtagok, a *-scop(t)* (*>scopia* a latinban), *-grapho* (*>graphia* a latinban), *-logos* (*>logia* a latinban) eredetileg önálló szavak vagy szóelemek, később az összetételekben többnyire utótagokként váltak használatossá, ezek pedig valóban gondot okoznak.

Külön tanulmányt érdemelne az a görög szavak, amelyek a latinba átkerülve teljesen ellatinosodtak, például: *kyst(o)>cysta*, amely latin ragozást (első deklinációt) követi, jövevény-szóként *ciszta*, *cisztikus* a magyar írásmód. Ugyancsak teljesen külön kezelendő a görög kappá esete: *leukaemia*, amelyet nem szoktunk *c*-vel írni, a *katarakta* szó viszont írható *c*-vel is: *cataracta*, a *mikro-* és a *makro-* előtagok ellenben nem.

Érdekes az *encephalon* = agy(velő) szó viselkedése is: az *encephalon* és az *enkefalon* is helyes és használatos, de az *enkefalográfiában* már csak a *k* használatos, a rövidítésben: *EKG*.

A *glyko-*, *gliko-*, *gluko-*, *glüko-* előtagváltozók is bővítik a zűrzavart. Jó lett volna korábban egységesen állást foglalni, hiszen mindennapi szóhasználatunkban léteznek a *glukóz*, *glikémia* = vércukorszint szavak.

ORVOSI ANGOL Néhány szót érdemes szólni az élő nyelvekből, elsősorban az angoltól átvett szavakról. Létezik orvosi angol? Bíró András doktori értekezésében részletesen kifejtette ezt a témát. Az angol elsőbbségét senki nem vitatja,

a *conditio sine qua non* tényét, de az orvosi angol „nyelvezete se nem magyar, se nem latin, se nem angol, hanem ezek egyvelege” (Molnos 2007). „Már észre sem vesszük, hogy nem magyarul beszélünk, hanem egy elangolosodott KORCS latin nyelvet használunk” (Bősze 2004).

Szakmai követelményként jelentkezett/jelentkezik az egységesítés az angol irányába, az új betegségek, eljárások angolul jelennek meg a latin–görögre épülve, például: *SARS*, *AIDS*, *HIV*, *MRI*, *CT*, *PTX*.

SARS = súlyos akut légzőszervi szindróma
angolul: Severe Acute Respiratory Syndrome
latinul: severum acutum respiratorium syndroma

AIDS = szerzett immunhiányos tünetegyüttes
angolul: Acquired Immune Deficiency Syndrome
latinul: acquisitum immunis deficientiae syndroma

HIV = emberi immunhiány(-előidéző) vírus
angolul: Human Immunodeficiency Virus
latinul: humanum immunis deficientiae virus

MRI = mágneses magrezonanciás képalkotás
angolul: (Nuclear) Magnetic Resonance Imaging
latinul: nuclearis magnetis resonantiae imago

CT = komputertomográfia, a *tomográfia* szó a szeletelésre utal
angolul: Computed [Axial] Tomography [CAT]
latinul: computor(is) [axialis] tomographia

PTX = légmell
angolul: pneumothorax
latinul: pneumothorax

Látható, hogy továbbra is latin szavakat veszünk át angol közvetítéssel. Az igéknél nem a latin imperfektumtövet ragozzuk a magyarban, hanem az angol szupinumtövet, például: *szecernál* helyett *szekretál*, *inficiál* helyett *infektál*, *injiciál* helyett *injektál*, *expresszionál* helyett *expresszál*, *konvertál* helyett *konverzál*.

Az ilyen szóhasználat szegényíti a magyar orvosi szaknyelvet, kizárja az idevonatkozó magyar szavainkat. Miért választják a szakma művelői ezt az utat? Lustaságból, nemtörődömségből, divatból, nagyravágyásból, vagy műveltebbnek akarnak látszani a nagy átlagnál?

Más a helyzet az olyan szavak esetében, amelyeknek ugyanúgy nincs meg a magyar megfelelője, mint a latin szavaknak, a fentiekben említett okok miatt. Túl hosszú lenne magyarul, csak körülírással lenne megoldható: *teszt* > *tesztelni*, *sokk* > *sokkolni*. Be kell látni, hogy elkerülhetetlen olyan szavak átvétele, mint a *pacemaker/pépszéker*, *shock/sokk*, *stress/stressz*. Egyszerűbb a rövidítések használata is: *AIDS*, *HIV*, *PTX*, *MRI* stb.

A *stroke*-ról már nem mondanám el ezt, miért jobb a *stroke*, mint a *szélütés* vagy a *gutaütés*? A *stroke-centrum* valóban jobban hangzik, mint a *szélütésközpont*, avagy a *Magyar Stroke Társaság*, mint a *Magyar Szélütéstársaság*, de van magyar neve is: az *Agyérbetegségek Országos Központja*, amely tényleg kissé nehézkes, hosszú (az *agyi katasztrófák* fordítás is használatban van, láthatjuk, hogy az összetett szó, jelzős szerkezet, birtokviszony hosszabb).

Dolgozatom megírásának az oka az, hogy a *Magyar Orvosi Nyelv* című folyóiratot lapozgatva rátaláltam Lampé László *Gondolatok az orvosi helyesírásról című cikkére* (2009), majd feltűnt, hogy a két és fél oldalas cikkhez heten szólta hozzá egy-két oldal terjedelemben. Még ez sem zárta le a témát, mert az eredeti cikkhez és a hozzá kapcsolódó vitához újabb három és fél oldalas cikket írt Szabó T. Attila *Változékonyság, változatosság, sokféleség, kiválogatás, megőrzés, fejlődés stílszerűen (Variabilitás, variabilitás, diverzitás, szelekció, konzerváció, evolúció / Variabilitas, variabilitas, diversitas, selectio, conservatio, evolutio)* címmel (2009).

A vélemények továbbra is sokfélék, úgy tűnik nincs egyértelmű egyezés, csak egyezkedni lehet. Következtetesként elmondhatjuk:

- A szakirodalomban írjuk a szakszavakat eredeti helyesírással és akkor, ha valóban nem lehet másképp.
- A szövegkörnyezet és a célközönség döntően a magyaros, kiejtés szerinti helyesírás mellett, különösen akkor, ha magyar ragokkal, jelekkel, képzőkkel látjuk el a szavakat.
- Kerüljük a vegyes írásmódot, a számítógép adta írásmóddal különítsük el az eredetit a többitől, ezzel tanítani is tudnánk.

Legyünk bátrak, tegyük szóvá a helytelen írásmódot az illetékeseknek, a szakembereknek, az újságíróknak. Két eset lehetséges: vagy elfogadják és kijavítják, vagy a rosszabbik, nem válaszolnak rá, megsértődnek, figyelmen kívül hagyják.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bősze Péter 2004. *Gondolatok az orvosi nyelv magyarításáról*. In: Balázs Géza (szerk.): *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője* I. MTA Társadalomkutató központ, Budapest, 301–10.

Brencsán János 1975. *Gondolatok az orvosi szaknyelvről*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Brencsán János: 1986. *Új orvosi szótár*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Bugyi István 1959. *Orvosi orthographia. Orvosi Hetilap*, 1.

Keszler Borbála 2008. *A magyar orvosi nyelv története*. In: Bősze Péter (szerk.): *A Magyar Orvosi Nyelv Tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest, 87–118.

Lampé László: 2009. *Gondolatok az orvosi helyesírásról. Magyar Orvosi Nyelv*, 9/1: 40–47.

Molnos Angéla 2007. *Gyógyítsunk magyarul!* Angol, latin és zagyvanyelvű gyógyászati, orvosi és lélektani szakkifejezések magyarul. Lélektani Szaknyelv Megújításáért, Debrecen.

Szabó T. Attila: 2009. *Változékonyság, változatosság, sokféleség, kiválogatás, megőrzés, fejlődés stílszerűen (Variabilitás, variabilitás, diverzitás, szelekció, konzerváció, evolúció)*. *Magyar Orvosi Nyelv*, 9/1: 48–51.

<http://hu.wikipedia.org/wiki/AIDS,SARS,HIV>. (Letöltés ideje: 2010. március 4.)

<http://informal.wilcon.hu/index.php/egeszseg/11-legmell-ptx,ct,mri>. (Letöltés ideje: 2010. március 4.)

TOVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

Bíró András 2006. *Az orvosi latin nyelv egyetemi oktatásának pszicholingvisztikai alapú megközelítése*. PhD-értekezés.

Bősze Péter 2008. *A magyar orvosi nyelv megőrzése, fejlesztése: lehetőségek és kötelességek*. In: Bősze Péter (szerk.): *A Magyar Orvosi Nyelv Tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest, 169–76.

Matekovics György 2007. *Fogászati személynévlexikon*. Dema Művek, Budapest.

Orvosi Terminológia. 1995. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Porter, Roy 2003. *Vér és virtus. Az orvostudomány rövid története*. HVG Kiadói Rt., Budapest.

Putz Orsolya 2009. *Az orvosi nyelv története. Magyar Orvosi Nyelv* 9/2: 76–80.

Schulcz, J. F. 1982. *Latinszkij jazik i osnovi terminologii*. Medicina, Moszkva.

„Az egészséges nemzetnek fő kifejezője a nemzeti nyelv.
Aki a magyar nyelv kifejlését hátráltatni akarja,
egyenesen a hon legbecesebb javát gátolja.”
(Széchenyi István)